

Peter Karpinský

**Analýza rukopisného spevníka Karola S. Szeredaya *Zpjevanky zemplinských slovanů*
v okolí Michalovském s ohľadom na jazykovú interferenciu a kontamináciu
(posudok)**

Predmetom výskumu predkladanej habilitačnej práce je analýza jazyka historickej piesňovej pamiatky *Zpjevanky zemplinských slovanů v okolí Mihalovském* so zameraním na pravopis, hláskoslovie, tvaroslovie a čiastočne aj slovotvorbu. Vychádza teda z originálneho základného výskumu zahŕňajúceho tiež predstavenie celého textu pamiatky v diplomatickom prepise (v prílohe práce; v publikovanej verzii práce by bolo vhodné zaradiť aj kompletne faksimile pamiatky), čo môže ďalej slúžiť ako prameň pre iné – napr. etnologické alebo literárne – bádania. Práca (iste aj z rozsahových dôvodov) nezahŕňa komplexnú analýzu lexiky, čiastočne je na lexikálnu rovinu zameraná posledná časť práce s analýzou pomenovacích jednotiek vzťahujúcich sa na osoby – partnerov, partnerky a rodinných príslušníkov – z pohľadu sociálnej deixy.

Prvá kapitola predstavuje veľmi podrobný prehľad prác, ktoré sa komplexne alebo aspoň čiastočne venovali východoslovenským zemplínskym nárečiam – zrejme z dôvodu časovej kolízie písania práce a vydania knihy došlo k vynechaniu práce I. Kotuliča (2017), na ktorú sa v ďalších častiach autor často odvoláva. Z tohto dôvodu by bolo potrebné ešte aj toto dielo zaradiť do prehľadu.

V ďalších častiach je predstavená osobnosť Karola S. Szeredaya (2. kapitola) a jeho dielo *Zpjevanky...* (3. kapitola). Tretia kapitola obsahuje – okrem tematického delenia piesní – i kultúrno jazykové súvislosti, ktoré sú síce len čiastkovo načrtnuté, no predstavujú zaujímavú perspektívu ďalších možných analýz a interpretácií. Ide napríklad o prepojenie formálnej jazykovej stránky textov a možný čas vzniku piesne, jej areálový pôvod alebo jej pôvodný autorský základ. Podobne je zaujímavé jazykové porovnanie tých istých piesní z rôznych nárečových oblastí a ich čiastočná obsahová variantnosť (s potenciálom ďalších etnolingvistických interpretácií) alebo aj variantnosť formálna jazyková, pri ktorej treba predpokladať spontánny (ľudový) medzinárečový preklad reflektujúci laickú lingvistickú percepciu, ako aj salientnosť nárečových prvkov a ich produktivnosť či ustálenosť z pohľadu jazykovej dynamiky. Podnetné je tiež porovnanie s textami z Kollárovej zbierky *Národní zpiewanky*.

Pri analýze pravopisu, hláskoslovie a tvaroslovie jazyka skúmanej pamiatky autor zvolil skôr tradičnejší a konzervatívny prístup – t. j. komplexný štruktúrny opis so zohľadnením diachrónneho aspektu a medzijazykových a medzivarietových kontaktov.

Pravopisná stránka pamiatky na jednej strane prekvapuje nezohľadnením v tom čase sa ustatňujúcej hodžovsko-hattalovskej kodifikácie, čo však na strane druhej potvrdzuje základnú charakteristiku fázy funkčnej expanzie a akceptácie v procese štandardizácie z pohľadu teórie jazykového plánovania. Autor pri analýze vhodne vymedzil možné motivácie charakteru a variantnosti pravopisnej stránky pamiatky vyplývajúce z iných – historických i súdobých –

pravopisných noriem. Veľmi podrobne sú pri jednotlivých grafémach prezentované informácie z vývinu a stavu v českom pravopise, čo by bolo vhodné doplniť poznatkami o situácii v kultúrnych slovenských predpisovných útvaroch a kvantitatívne presnejšími analýzami skúmaného materiálu (najmä v prípade rozkolísaných javov alebo v prípade hlások, ktoré sa nenachádzajú v norme stredozemplínskych alebo širšie východoslovenských nárečí; napr. dlhé vokály). Ako problémovú vnímam interpretáciu zložky *au*, čo si uvedomuje aj sám autor. Na základe jednotlivých zápisov v ďalších častiach práce by som sa skôr prikláňala k verzii, že ide o zápis /ú/ alebo /u/ a nie o zápis českého klesavého diftongu /ou/ alebo stredoslovenskej inštrumentálnej koncovky *-ou* (v uvedenom príklade na s. 57 by tak došlo aj k porušeniu rýmu). V závere kapitoly autor prezentuje úvahu o možnej inšpirácii Kollárovou zbierkou – myslím si, že je to veľmi opodstatnená úvaha a že práve Kollár mohol byť pre Szeredaya tým hlavným vzorom pri formovaní vlastného autorského úzu (aj v Kollárovi napr. nájdeme *au* i *ú* za /ú/ alebo /u/). Tu upozorňujem, že zrejme technickým nedopatrením došlo k viacerým preklepom v citáte z Kollárových *Zpiewaniek* na s. 68.

Hlásková i tvaroslovná charakteristika pamiatky je vypracovaná veľmi detailne a komplexne, s dôrazom na ustálenosť či variantnosť opisovaných prvkov v zápisoch piesní, a presvedčivo dokladá stredozemplínsky nárečový charakter zbierky. Zistenú variantnosť autor zväčša interpretuje ako dôsledok vplyvu blízkych šarišských nárečí, kodifikovanej hodžovskohattalovskej variety alebo češtiny blízkej najmä slovenským evanjelikom – všetky spomínané variety možno pre kultúrne vzdelanecké prostredie i K. S. Szeredaya považovať za kontaktové. (Zaujímalo by ma, či možno niektoré javy pripísať aj vplyvu rusínskych nárečí, napr. formy *byti*, *lubiti* a pod.) Komparatívny medzijazykový a medzivarietný aspekt je ďalej rozšírený o aspekt diachrónny, keďže autor uvádza i praslovanské východisko opisovaných prvkov. Tu by bolo potrebné vysvetliť, prečo pri niektorých javoch hovorí autor o staroslovienskom východisku a či skutočne a z akého dôvodu vychádzal zo stavu v starosloviencine.

Stručný náčrt slovotvorných postupov (7. kapitola) je zúžený na problematiku sufixov – ako uvádza autor, rozsahom malé dielo neposkytuje dostatok dát na komplexný slovotvorný rozbor. A hoci lexikálna rovina nebola v práci analyzovaná, posledná kapitola *Sociálna deixa* prináša aspoň čiastkový pohľad do vybranej onomaziologickej paradigmy (pomenovania osôb v partnerskom alebo rodinnom vzťahu) a predstavuje hlavne menné prostriedky sociálnej a personálnej deixy v sledovanej pamiatke. Zároveň prezentuje z pragmalingvistického pohľadu piesňové žánre ako typ komunikácie. Kapitola okrem analýzy jednotlivých výrazov a ich kontextových súvislostí nahliada aj na historické sociálne roly a postoje vychádzajúc zo spôsobov referovania o osobách, vyjadrovania expresívnosti či z jazykových foriem (napr. tykanie a vykanie, vokatív a pod.). Aj tento malý náhľad do možností lexikálnej interpretácie textov naznačuje ich bohatý potenciál, ktorý by bolo potrebné využiť v ďalších výskumoch.

Spomínaný tradičný a konzervatívny prístup k opisu jazyka textov piesní má – okrem nesporného prínosu a množstva vynaloženej práce – isté úskalia vyplývajúce zo značne statického vnímania nárečia a nárečovej normy. Východiskom opisu a aplikovaného komparatívneho prístupu pri analýze je norma stredozemplínskych nárečí, a to taká norma,

ktorá bola vymedzená deskriptívnymi dialektologickými prácami najmä v 2. polovici 20. storočia (najmä ASJ – 1968, 1978; Kotulič, 2017 (reálne rok 1957); M. Semjanová, 1975, 1976 a Chochol 2005, 2006; prameňom pre stav v šarišských nárečiach Buffa 1995; z diachrónneho pohľadu Pauliny, 1963, 1990 a Krajčovič 1971, 1988). Analyzovaný materiál však vznikol v 2. polovici 19. storočia (s predpokladom, že piesne zachytené v roku 1869 sú určite staršie), čo je približne storočný časový odstup od výskumov pre ASJ a SSN a práce I. Kotuliča, a ešte väčší od prác M. Semjanovej a M. Chochola. Takýto časový odstup predstavuje 3 – 4 generácie, a preto je potrebné počítať s dynamikou jazyka, t. j. s vnútornými zmenami v nárečí alebo s rozdielnym stavom prebiehajúcich hláskových a tvaroslovných zmien. Ide najmä o tie jednotky, ktoré autor prisudzuje vplyvu šarišských nárečí – nemôže ísť v niektorých prípadoch o vnútornú nárečovú variantnosť širšieho rozsahu, ktorá v dôsledku neskoršej nárečovej divergencie nadobudla heterogénny (dištinkívny) charakter a odlíšila šarišskú a zemplínsku nárečovú skupinu? (Např. rozkolísanosť *l – l'*, zmena *h > x*, zmeny labiodentálneho *v > u*, formy *kto/xto/hto*, *ešče/išče*, *ked/kedz*, koncovky gen. sg. mask. *-a/-u*, dat. *-oj* za staršie *-u/-ovi* (resp. jej prenikanie do paradigiem feminín), adjektív *-eho*, *-emu* / *-oho*, *-omu*, *-om/-im*, niektoré tvary zámen, koncovka *-u/-m* v 1. os. sg., tvary 1. os. sg. slovesa *byť* a pod.)

Nárečová norma opísaná v deskriptívnych dialektologických prácach je tzv. „ideálna“ – čo na viacerých miestach pripomína aj autor. Mohli by sme ju inak nazvať aj „zjednodušujúca“, ktorá nesie stopy vedomej systemizácie dialektológov. Tak ako súčasne, zrejme ani minulé reálne „autochtónne“ (s. 8) nárečové prejavy nemusia zodpovedať tejto vymedzenej ideálnej norme. Každé nárečie je výsledkom jazykových interferencií, preto je potrebné a zároveň náročné rozlíšiť variantné prvky v zbierke – či sú do jazyka vnesené autorom (pod tlakom znalosti písaných variet – hattalovskej, českej alebo autorských ortografických noriem iných zberateľov, např. Kollára) alebo sú odrazom historickej podoby nárečia a jeho vnútornej dynamiky. Podľa mňa je do istej miery zjednodušujúce hodnotiť všetky prvky odlišné od charakteristiky zemplínskych nárečí druhej polovice 20. storočia ako nepôvodné, neadekvátne alebo chybné. Takisto by som v niektorých prípadoch skôr uvažovala o interferencii ako o spontánnom procese podmienenom prirodzenými jazykovými kontaktmi, než o „kontaminácii“, ktorú autor vymedzuje ako „negatívny efekt ‚znečistenia‘ pôvodného nárečia“, čo do istej miery pripomína puristický prístup k opisom nárečovej normy. Prístup k analýze formálnej stránky textov zohľadňujúci prirodzenú dynamiku nárečia a existenciu variantnosti by rozšíril poznanie synchronnej dynamiky historických nárečových variet, jej faktorov a prejavov.

S dialektologickou normovanosťou nárečia súvisí aj otázka „vhodnosti“ alebo „nevhodnosti“ piesňových folklórnych prejavov pre výskum nárečí. Tak, ako sú tieto útvary vystavené kontaktným vplyvom, tak je – možno v menšej miere – týmto vplyvom vystavené aj nárečie v reálnej každodennej interakcii (v ktorej sa tiež podľa komunikačných potrieb uplatňujú nadnárečové prvky, interferencie z iných variet a susedných nárečí ako aj jazykové neologizmy a inovácie). Preto je podľa môjho názoru aj tento prameň vhodný na zisťovanie historickej podoby nárečia, faktorov jej dynamiky a vývinu. Na jednej strane tieto útvary, tým,

že sú rozšírenejšie a migrujú medzi oblasťami, preberajú sa z nárečia do nárečia, sú vystavené väčšej miere medzivarietných kontaktov a teda aj prinášajú do každého nárečového prostredia viaceré nové jednotky. Na druhej strane, ľudové i zľudovené piesne uchovávajú starší stav nárečia, obsahujú napr. archaické jednotky, ktoré sa už v reálnej podobe nárečia nezachovali. Prospešnosť výskumu jazykovej stránky ľudových piesní je zároveň prínosom pre národopisné a folkloristické výskumy, keďže jazyková forma a miera interferencií iných variet môže prezrádzať pôvod piesne, jej vek alebo zľudovenie autorskej piesne, ako to autor naznačuje v časti 3.3.5.

Prácu PhDr. Petra Karpinského, PhD., aj napriek spomínaným pripomienkam (ktoré možno považovať skôr za podnety do diskusie či ďalšej bádateľskej práce) hodnotím pozitívne z hľadiska precízneho opisu pramenného materiálu zohľadňujúceho kontext jazykovej situácie a vývinu jazyka, ako aj súčasný i starší stav poznania slovenskej dialektológie a historickej lingvistiky. Prácu odporúčam na obhajobu a navrhujem, aby bol PhDr. Petrovi Karpinskému, PhD., udelený vedecko-pedagogický titul „docent“ v odbore habilitačného konania a inauguračného konania **slovenský jazyk a literatúra**.

V Bratislave 20. 7. 2020

doc. Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Na záver chcem ešte upozorniť na nepresnosti, ktorým by bolo vhodné sa vyhnúť v knižnej verzii práce:

- V názve i v celom texte práce sa uvádza podoba „...v okolí *Michalovském*“, zatiaľ čo na faksimile titulného listu je „...*Mihalovském*“.
- V prípade diela *Pjsně světské lidu slowenského w Uhřích* (1823) je potrebné upresniť autorstvo – v práci je spomenutý len J. Kollár (ako autor predslovu), avšak výrazný podiel na tomto diele má P. J. Šafárik (na titulnom liste uvedený ako autor spolu s J. Blahoslavom).
- Je potrebné terminologicky presnejšie vymedziť, ku ktorému z chápaní pojmu diglosia sa autor hlási, keďže tento pojem je v rôznych prácach chápaný odlišne, čomu zodpovedajú i zdroje, na ktoré autor poukazuje (s. 9 – J. Sabol, J. Bosák, K. Lifanov) a ktoré sa zároveň v rôznej miere vzdávajú od jeho pôvodného vymedzenia Ch. Fergusonom. Odkaz na jazykovú situáciu v evanjelickej cirkvi napovedá, že by mohlo ísť o chápanie K. Lifanova, ktoré je veľmi blízke pôvodného fergusonovskému vymedzeniu.
- Metatéza v slove *marmor* (s. 80) má pravdepodobne opačné smerovanie (nie z /r+a/ na /a+r/) a realizovala sa v iných nárečiach, keďže slovo pochádza z pôvodne latinského *marmor*.
- Pri zápise w v pozícii bilabiálneho /u/ môže ísť aj o vplyv morfológického princípu v pravopise (s. 86).
- Doklady k 2. os. pl. (s. 136) sú zväčša imperatívne tvary, mali by byť v časti 6.5.2.
- Pri podobe *macer* nemusí ísť o vplyv iných variet. V zemplínskych nárečiach je nominatív prevažne *mac* a akuzatív *macir*. V prípade, že forma *macir* je v nominatíve, v ostatných nepriamych pádoch je alternácia na *e* (*maceri*, *maceru*... – aj uvádzané príklady z textov sú v týchto tvaroch); platí to aj pri nom. sg. *mac*. Ide o jav súvisiaci so striedaním otvorenej a zatvorenej slabiky (p. ASJ 1 a 2 – dotazník).
- Zo zoznamu použitej literatúry vypadla práca Jaromíra (nie Jaroslava – s. 166) Krška, 2012.